 <p>Riksantikvaren Postboks 8196 Dep. 0034 Oslo</p> <p>Besøksadresse: Dronningensgt. 13</p> <p>Internett: www.riksantikvaren.no</p>	Statusrapport 2015	
	Prosjekttittel <i>Riksantikvarens ruinprosjekt</i>	
	Prosjektbeskrivelse Ruinprosjektet er et av Riksantikvarens ti bevaringsprogrammer der målet er å sette i stand et utvalg kulturminner innen utgangen av 2020 ¹ . For Ruinprosjektet er målet bevaring, tilrettelegging for publikum, skjøtsel og pleie av områdene rundt ruinene samt overvåking og langsiktig vedlikehold. De 12–15 største anleggene vil bli prioritert, samt ruiner som engasjerer lokalmiljøet sterkt. (St.meld. nr. 16 (2004-2005), side 28.	
	Organisasjon En prosjektgruppe bestående av representanter fra Kunnskapsavdelingen og Kulturminneavdelingen.	
	Mål for arbeidet (delmål, tiltak) i 2015: <ol style="list-style-type: none"> 1. Konservering og skjøtsel: Tilstandsanalyse, konservering og skjøtsel av utvalgte ruinanlegg. 2. FOU og dokumentasjon: Georadar, fotogrammetri og undersøkelser av steinbrudd i forbindelse med ruiner. 3. Informasjon og formidling: Fotodokumentasjon og nettinformasjon. 4. Kompetanseutvikling: Seminar for murere og deltakelse på kurs og seminarer. <p>Ruinprosjektet er også involvert i internasjonalt samarbeid gjennom konservering av ruiner i Nokalakevi, Georgia.</p>	
Går til Klima- og miljødepartementet		
Arkivkode	351.3	Utførende enhet Riksantikvaren, Kunnskapsavdelingen, Konserveringsseksjonen
Elektronisk filnavn		Prosjektleder Inger-Marie Aicher Olsrud
		Dato 24.2.2016
Prosjektnr 22730004	Periode: 2015	Godkjent av Seksjonssjef Harald Ibenholt

Del I Fremdrift, organisasjon og økonomi

2015 var 10. år i Ruinprosjektet. Vi har samlet verdifull erfaring og kunnskap – noe som setter oss bedre i stand til å ta de riktige valgene mellom ulike materialer og metoder. Vi har opparbeidet et godt nasjonalt og internasjonalt faglig nettverk der vi drar nytte av hverandres erfaringer.

Budsjettet for 2015 var på ca 12 mill inkl. overførte midler fra 2014. Budsjettrammene er stramme og vi har måttet foreta strenge prioriteringer.

¹ Det arbeides med en generell realitetsorientering og oppdatering av bevaringsprogrammene.

Det vises for øvrig til mer utfyllende rapporter for de enkelte anleggene og for ulike forskningsprosjekter som er utført. Disse er lagt ut på Riksantikvarens vitenarkiv. Rapportene kan også fås ved henvendelse til Riksantikvaren.

Prosjektgruppen

Inger-Marie Aicher Olsrud, prosjektleder

Harald Ibenholt, seksjonssjef

Karin Axelsen, prosjektmedarbeider

Live Johannessen, prosjektmedarbeider arkeologi

Økonomi

Det er betalt ut 12 042 680 kr på Ruinprosjektet i 2015.

1. Konservering og skjøtsel	10 809 932
2. Forskning og utvikling	774 665
3. Informasjon og formidling	139 534
4. Kompetanseutvikling og kurs	318 550
	<hr/>
	12 042 680

Del II Arbeidet i prosjektet

Konservering og skjøtsel

Tautra klosterruin, Frosta, Nord-Trøndelag - ID 85612

Ytre murverk på østre sakristiets sørvegg ble tatt ned i 2014 på grunn av dårlig vedheft til kjernen. I 2015 ble sørveggen murt opp igjen i samme form som etter nedtakelsen, med god vedheft til kjernen. Betongfuger er blitt fjernet på nordsiden. Arbeidet er utført av Bakken & Magnussen.

Stillas på sakristiet på Tautra.

Foto: Karin Axelsen, Riksantikvaren

Munkeby klosterruin, Levanger, Nord-Trøndelag – ID 7018

Arbeidet har i år foregått i nordre korsarm. Vegetasjon er blitt fjernet og sementfuger meislet ut. Steiner som var løse med sementbasert mørtel i mellom er blitt tatt ned og murt tilbake på samme sted. På deler av muren er det lagt brutt kistemur som topp. Topp som ikke er blitt murt opp er godt tildekket. Arbeidet er utført av Bakken & Magnussen.

*Konserveringstekniker Geir Magnussen inspiserer det gamle toppdekket.
Foto: Karin Axelsen, Riksantikvaren*

Steinvikholm, Stjørdal, Nord-Trøndelag – ID 91501

Vestre del av terrassen er demontert og det er lagt ned drenskanaler med drenerende masse. Murverk i rom 103, 104 og 116 er meislet ut og renset.

Reparasjonsarbeid er utført på innvendig ringmur 114, 115, 116, 104 og 103, og det er utført diverse sikringstiltak og konservering på deler av ytre ringmur mot sør.

Arbeidet er utført av Bakken & Magnussen.

*Vestre del av terrassen etter konservering.
Foto: Karin Axelsen, Riksantikvaren*

Kalkovnen på Værnes, Stjørdal, Nord-Trøndelag – ID 94925

Ruinen av kalkovnen ved Værnes kirke ble ferdig konserverert i 2014. Nå er ruinen tildekket for bevaring i påvente av vernebygg der ruinen kan vises frem uten å bli skadet. Ruinen er dekket av løs leca og duk, og ovenpå er det lagt jord. Det planlegges en markering i markoverflaten. Arbeidet er utført av Bakken & Magnussen i samarbeid med Stjørdal Museum.

*Kalkovnrainen dekket av løs leca og duk.
Foto: Stjørdal Museum.*

Reins kloster, Rissa, Sør-Trøndelag – ID 16337

Ferdig!!! Årets arbeid har bestått av å ferdigstille vestveggen og dens topp, samt slutføre arbeidet med toppavdekning i sørportalen. Den 8. oktober var det en markering ved Reins kloster i regi av Fortidsminneforeningen og Riksantikvaren, markering at murverk er ferdig konservert. Arbeidene er utført av Bakken & Magnussen.

NRK intervjuer konserveringstekniker Geir Magnussen og prosjektleder Karin Axelsen fra Riksantikvaren.

Foto: Merethe Skjelfjord Kristiansen, Fortidsminneforeningen

Sverresborg, Trondheim, Sør-Trøndelag – ID 6669

Borgruinen ble ferdig konservert i 2013, og nå legges det til rette for at beitedyr skal kunne inngå i skjøtselen av områdene omkring. Det ble derfor i 2015 gitt tilskudd til oppsetting av gjerde. Arbeidet er utført av Sverresborg museum.

Sverresborg er omkranset av et stort grøntområde.

Foto: Inger-Marie Aicher Olsrud, Riksantikvaren

Lyse klosterruin, Os, Hordaland – ID 6459

Arkaderekken er for mange selve signaturen for Lyse klosterruin og den har en mangfoldig konserveringshistorie. Løsningen ble en forsiktig konservering 'som funnet'. Det ble også foretatt noen mindre arbeider på portalbasene i kapittelsalen og ferdigstilling av vestmuren. Arbeidet er utført av Bakken & Magnussen.

Torbjørn Melle fra Byantikvaren og Lisbeth Lunde Axelsen fra Os kommune inspiserer den nykonserverte arkaderekken.

Foto: Inger-Marie Aicher Olsrud, Riksantikvaren

Selje klosterruin, Selje, Sogn og Fjordane – ID 83760

Arbeidene på Selje går videre. Vestfløyen nærmer seg ferdig og klosterets sørfløy er påbegynt. Det er lagt bentonittduk og torv på de ferdig konserverte delene.

Tårnet er så godt som ferdig, men enkelte deler holdes under oppsikt for svakheter og mulige lekkasjer.

Anlegget er stort, og det gjøres en stor innsats på vegetasjonsskjøtsel, både med beitedyr (sau) og manuelt.

Arbeidet er utført av Bakken & Magnussen.

Et murparti i vestfløyen er tildekket for konservering.

Foto: Inger-Marie Aicher Olsrud, Riksantikvaren

Halsnøy kloster, Kvinnherad, Hordaland – ID 64166

Konserveringen av Halsnøy kloster omfatter noe tradisjonell murkonservering, men en stor del av oppgavene består i å konsolidere murrester på eller under bakkenivå. Dette krever nært samarbeid med arkeologer og det legges vekt på å begrense inngrepene.

Arbeidet er utført av Bergen kommune Etat for Byggvedlikehold, Sunnhordland Museum og NIKU.

Murmester Rune Nilsen forbereder konsolidering av sørmuren på korsgangen.

Foto: Inger-Marie Aicher Olsrud, Riksantikvaren

Erkebiskopens handelshus, Bergen, Hordaland – ID 95053

I en terrasse på sørsiden av Nykirken på Nordnes er det bevart flere hvelvede rom med middelaldersk murverk. Høsten 2015 ble istandsettingsarbeidet som har pågått siden 2013 ferdigstilt. Tiltakene har bestått i å sikre murverket mot vanninntrenging og tilbakeføre kalkpuss på de utvendige murlivene.

Arbeidet er utført av Akasia.

Middeladermuren ferdig konservert og kalket.

Foto: Heming Hagen, Bergen kommune Byantikvaren

Vesle steinhall Bergenhus, Bergen, Hordaland – ID 87123

Konserveringen av ruinen etter Den andre steinhallen på Bergenhus festning startet i 2014. Sørmuren i anlegget ble ferdigstilt i 2015. Ødelagte sementfuger ble fjernet fra murlivene og erstattet med NHL, ødelagte og oppsprukne steiner ble limt og toppdekningen av sement ble meislet bort og erstattet med ny toppdekning av stein og NHL.

Arbeidet er utført av Akasia.

Heming Hagen fra Byantikvaren og Kjell Kaalaas fra Akasia.

Foto: Torbjørn Melle, Bergen kommune Byantikvaren

Viste kirkeruin, Randaberg, Rogaland – ID 15046

Viste kirkeruin er ikke tidligere konservert med mørtel, og det ble besluttet å konsolidere murene uten å benytte ny mørtel. Murene er sikret og murkronene er tildekket i påvente av duk og bentonitt i 2016. Det skal også legges gressdekke oppe på murkronene.

Arbeidet er utført av Arkeologisk Museum.

Konserveringstekniker George Murphy dekker til og sikrer murkronene før vinteren.

Foto: Inger-Marie Aicher Olsrud, Riksantikvaren

Bispeborgen Domkirkeodden, Hamar, Hedmark – ID 88381

Konserveringen av ringmuren fortsetter. Det fleksible vernebygget bygges om og flyttes etter behov. Arbeidet er krevende med mye sement fra tidligere konserveringer, store blokker som skal løftes og mye brannskadet og sprukken stein som skal limes.

Det utføres også vedlikehold og utbedring på tidligere konserverte elementer samt grøntskjøtsel.

Arbeidet er utført av Anno Museum Domkirkeodden.

Søren Udesen meisler ut betongfuger i toppdekket.

Foto: Tor Sæther, Domkirkeodden.

Holla kirkeruin, Nome, Telemark – ID 77951

2015 var en produktiv sesong på Holla. Murarbeidet er i godt gjenge og denne sesongen er det blant annet utført arbeider på østveggen utvendig. Det er gjort forberedelser til utskifting av ødelagt (rekonstruert) tegl i østportalen og de lave murene på sakristiet er tildekket for opptørking. Arbeidet er utført av Murmester Finn Sletten.

Østveggen med portal og det tildekkede sakristiet.
Foto: Inger-Marie Aicher Olsrud, Riksantikvaren

Mikaelskirken, Tønsberg, Vestfold – ID 12373

Mikaelskirken inngår i kulturminneområdet Tunsberghus på toppen av Slottsfjellet i Tønsberg. En av de første ruinene som ble konservert i Ruinprosjektet var Teglkastellet. Like ved ligger ruinene av Mikaelskirken. Ruinen er konservert tidligere, og nå er det igjen behov for større arbeider der. Tilstandsanalysen er klar og det gjøres forberedelser til konservering. Tilstandsrapporten er utført av NIKU.

Mikaelskirken på Slottsfjellet før konservering.
Foto: Arve Kjersheim, Ark-foto
Foto: Inger-Marie Aicher Olsrud, Riksantikvaren

Gråbrødreklosteret, Tønsberg, Vestfold – ID 84191

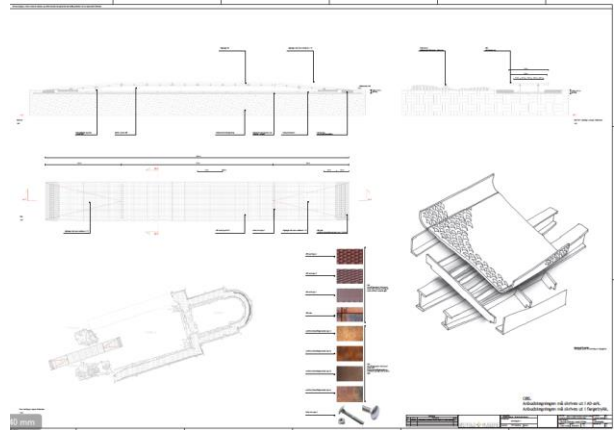
Det har vært – og er – fremdeles usikkerhet omkring den nøyaktige beliggenheten til Gråbrødreklosteret i Tønsberg. Det er imidlertid stor sannsynlighet for at vi her er inne på området i og med at det er gjort funn som indikerer en mulig kirkegård. Antatt middelaldermur er konsolidert og sikret. Arbeidet er utført av Murmester Dag Arne Nilsen.

Murmester Odd Rui og eier Trond Barth Andersen foran den lille ruin.
Foto: Inger-Marie Aicher Olsrud, Riksantikvaren

St Nikolas kirkeruin, Sarpsborg, Østfold – ID 50755

St Nikolas kirkeruin er ferdig konservert og tilrettelagt med god tilgjengelighet. Det som gjenstår nå er en permanent rampe for å komme over og samtidig beskytte ruinen av tårnfoten. I 2015 ble det utarbeidet tegninger og det planlegges ferdigstilling av rampen i 2017. Rampen planlegges utført i cortainstål. Tegningene er utført av arkitekt Flavio Carniel.

Flavio Carniels tegninger til ny rampe på St Nikolas.
Illustrasjon: Flavio Carniel MNAL.

Dyste kirkested, Østre Toten, Oppland – ID 71308

‘Dyste kirkested’ består i dag av et steinalter, sannsynligvis fra en stavkirke. En litt uvanlig, men viktig representant for middelalderuinene. Eier har tidligere sendt inn bekymringsmelding, og vi er glade for at det nå er utarbeidet tilstandsrapport og at ruinen blir konservert i 2016.

Tilstandsrapporten er utarbeidet av Murmester Terje Berner.

Murmester Terje Berner undersøker tilstanden våren 2015.
Foto: Inger-Marie Aicher Olsrud, Riksantikvaren

Hovedøya klosterruin, Oslo – ID 3198-2

Klosterruinene på Hovedøya er et populært besøksmål, og besøket har økt etter at fergen flyttet til Rådhuskaia. I påvente av senere konservering utføres det vegetasjonsskjøtsel og noen avbøtende konserveringstiltak i samarbeid med Oslo kommune Bymiljøetaten. Det samarbeides med restauranten om mest mulig skånsom trafikk forbi ruinene.

Arbeidet er utført av Oslo kommune Bymiljøetaten.

Bildet er tatt på befaring for bedre tilgjengelighet til restauranten.
Foto: Inger-Marie Aicher Olsrud, Riksantikvaren

Mariakirken, Oslo – ID 42178

Mariakirkeruinen ligger i et område med mye besøk. Selv om det arbeides med informasjon til besøkende om at de ikke skal gå på ruinene, er det nødvendig å lage en solid toppavdekning. Det legges en metallkappe oppå den originale murkjernen og skiftet ovenfor rettes av med nyhugget stein.

Arbeidet er utført av Murmester Terje Berner.

Morten Stige fra Oslo kommune Byantikvaren inspiserer ulike løsninger for toppavdekning.

Foto: Harald Ibenholt, Riksantikvaren.

Diverse konservering og skjøtsel

Ferdig konserverert murverk trenger også pleie. Spesielt på skyggesiden kan det lett danne seg grønske. Dette representerer egentlig ikke noen umiddelbar fare for ruinene, men det blir veldig mye finere når murene er rensset. Vask med damp med lavt trykk og uten kjemikalier er det som skal til.

Arbeidet er utført av Murmester Johnny Skarpnord.

En av Skarpnords ansatte rengjør murverket på Værne kloster.

Foto: Inger-Marie Aicher Olsrud, Riksantikvaren

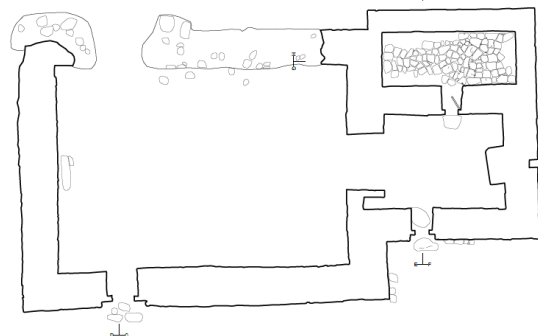
Forskning og utvikling

Fotogrammetri

Det er utført fotogrammetri på Allehelgenskirken i Bergen, Bamble kirkeruin, Fruerstuen på Bergenhus (rest), Clemenskirken og Hallvardskatedralen i Oslo, samt Vike kirkeruin i Modum.

Fotogrammetri av Bamble kirkeruin utført i 2015.

Illustrasjon: Marcin Gladki, PAST

Georadar Sverresborg og Kalkovnen - forprosjekt

Kunnskap om eventuelle murrester og annet under markoverflaten er en viktig forutsetning for sikring og bevaring. Georadar er en av metodene som kan fremskaffe denne kunnskapen, og i 2015 er det gjort forundersøkelser for senere georadarundersøkelser på Sverresborg og ved Kalkovnen på Værnes.

Området omkring Sverresborg kan inneholde mange kulturspor fra ulike tider.

Foto: Karin Axelsen, Riksantikvaren

Flyskanning Mjøskastellet og Valdisholm

Feltundersøkelser for flyskanning av Mjøskastellet og Valdisholm ble utført i 2014, og i 2015 var rapporten fra forprosjektet klar. Det er muligheter for funn, men arbeidet er krevende både med hensyn til teknologi, metodikk og økonomi. Det arbeides nå med ulike modeller for de kommende undersøkelsene i felt, og det skal senere tas stilling til hvilke metoder som er best egnet.

NIKUs rapport fra forprosjektet.

Illustrasjon: NIKU.

■ NIKU OPPDRAGSRAPPORT 100/2014

FORPROSJEKT: DOKUMENTASJON, STATUS
OG MULIGHETER FOR MJØSKASTELLET OG
VALDISHOLM

Ringsaker kommune, Hedmark fylke
Eidsberg kommune, Østfold fylke
Regin Meyer, Lars Gustavsen, Ole Risbøl

NORSK INSTITUTT FOR KULTURMINNEFORSKNING

niku

Verktøyprosjekt

Ruinkonservering krever spesialverktøy. Noe er standardverktøy og noe er utviklet for spesielle forhold. Gjennom samarbeid med Cesis Castle i Latvia har vi fått anledning til å være med på å utvikle et sett håndverktøy. Opprinnelsen er i England, og via Latvia og Norge er foreløpig siste stopp Georgia. Godt verktøy, men kanskje aller mest et symbol på samarbeid og kunnskapsutvikling.

Verktøyet slik det ser ut etter at muremester Terje Berner har utviklet det videre i samarbeid med en smed.

Foto: imo©Riksantikvaren

Arkeologisk oppfølging av konservering

Ruinkonservering omfatter ofte også inngrep eller mulighet for inngrep i grunnen. Målet er alltid minst mulig inngrep, og der dette er nødvendig, sikre at arbeidene skjer på en mest mulig skånsom måte og at man får dokumentert funn og observasjoner på en god måte.

Regin Meyer fra NIKU vurderer trasé for drenering på Halsnøy kloster.
Foto: Inger-Marie Aicher Olsrud, Riksantikvaren

Informasjon og formidling

Fotodokumentasjon

Fotodokumentasjon gjøres løpende i prosjektet, oftest i forbindelse med befaringer eller spesielle problemstillinger. Dette er verdifullt materiale til historikken, men det er også viktig å sørge for at anleggene blir profesjonelt dokumentert. I 2015 ble ruinene av Reinskloster og Halsnøy kloster fotografert.

Arbeidet er utført av Ark-foto v/fotograf Arve Kjersheim.

Reinskloster fotografert fra øst. Vi ser den eldste delen av hovedbygningen samt kor og sakristi
Foto: Fotograf Arve Kjersheim, Ark-foto

Fotoutstilling på Halsnøy kloster

Det ble holdt en fotoutstilling på Halsnøy kloster der også Sunnhordland Museums egne bilder var utstilt. Utstillingen inneholdt bilder fra Halsnøy kloster tatt av Helén Petersen, Sunnhordland Museum og bilder fra andre norske ruiner tatt av Arve Kjersheim, Ark-foto.

Fotoutstillingen ble vist i utstillingsrommene på Halsnøy kloster.
Foto: Fotograf Arve Kjersheim, Ark-foto

Kurs og kompetanseutvikling

Seminar for murere i Selje

I september var 23 murere samlet til seminar i Selje. Slike seminarer holdes hvert annet år, og inneholder forelesninger, erfaringsutvekslinger, befaringer og praktiske øvelser/demonstrasjoner. I år var det spesielt hyggelig å besøke Selje der vi hadde det første store murerseminaret i 2007.

Murere og antikvarer diskuterer og demonstrerer fuging; hvordan skal 'den perfekte fuger' se ut?

Foto: Inger-Marie Aicher Olsrud, Riksantikvaren

Kompetanseutvikling for prosjektgruppen

Prosjektgruppen deltok på Nordisk Kalkforums årskonferanse i Oslo i oktober. To travle dager med mange innlegg. Spesielt spennende var det å høre om bruk av kalk og andre tradisjonelle materialer i nybygg. Det var også befaringer til 'murbyen' og Akershus festning der Forsvarsbygg Nasjonale Festningsverk er i gang med et langsiktig istandsettingsprosjekt.

Steiner på bastionen er merket, tatt ned og satt opp igjen.

Foto: kalkforum.org

Internasjonalt arbeid: Archaeological complex, Nokalakevi, Georgia

Riksantikvaren er engasjert i et langsiktig samarbeid med kulturminnemyndighetene i Georgia. Gjennom dette samarbeidet har Ruinprosjektet siden 2011 vært involvert i ruinkonservering i Nokalakevi i Vest-Georgia. Arbeidet utføres i samarbeid med georgiske fagfolk og lokale håndverkere.

Murmester Terje Berner og restaureringsarkitekt Gogotur Misraishvili åpner testflaten for toppdekke lagt i 2014.

Foto: Inger-Marie Aicher Olsrud, Riksantikvaren

Oslo, 24. februar 2016

Inger-Marie Aicher Olsrud